

Var Norge kristent ved forrige årtusenskifte?

TORSTEIN JØRGENSEN

I 1995 feiret kirken i Norge sitt 1000-årsjubileum. Olav Tryggvasons ilandstigning på Moster i Sunnhordland i år 995 ble hentet frem som historisk begivenhetssymbol for en langvarig religionsskifteprosess som til slutt resulterte i nordmennenes overgang fra norrøn religion til kristendom. Ifølge Snorre samlet Olav folk til gudstjeneste i et telt, og han påbød dem å la seg døpe. Som symbolhandling for en vellykket markering av et kirkejubileum i nåtiden var Olavs komme til Moster utvilsomt et godt valg. Men som historisk hendelse inngår den neppe som mer enn én av en rekke begivenheter i en omfattende religionsskifteprosess – som både innbefattet et langt tidsspenn, og som pågikk på flere nivåer av den historiske utviklingen. Ut fra det vi i dag besitter av samlet kunnskap fra ulike fagdisipliner, må Moster-hendelsen karakteriseres, ikke som begynnelsen, men som *begynnelsen på slutten* av den norske kristningsprosessen. I denne artikkelen vil vi søke å sette sammen noen biter av kunnskap, særlig fra arkeologien og historievitenskapen, for å forsøke å tegne et bilde av «det religiøse Norge» ved forrige årtusenskifte.

Religionsendring som skifte av plausibilitetsstruktur

Men før vi går nærmere inn på de historiske enkelthetene, kan det være nyttig å foreta noen enkle teoretiske overlegninger. I religions-

sosiologien ser man i dag gjerne på religionsskifteprosesser under perspektiv av og som resultat av hva som ofte omtales som nye *plausibilitetsstrukturer*.¹ Med en slik term sikter man til at det på den historiske arena dukker opp nye, grunnleggende spørsmål til selve eksistensen, virkeligheten og livet som de gamle religiøse eller livssynsorienterende forklaringene og strukturene ikke lenger kan produsere meningsbærende svar på. Åpenhet for religiøs nyorientering vil, i henhold til denne modelltenkingen, forutsette en eller annen form for inkongruens, eller som sosiologene foretrekker å si: asymmetri, mellom etablerte religiøse forklaringsmønstre på den ene side og nye livssituasjoner eller livsspørsmål på den andre.

Dette teoretiske perspektivet kan også danne et godt utgangspunkt for å forklare og forstå den relativt raske religiøse endring som vi vet fant sted blant *utvandrede* vikinger på De britiske øyer på 800- og 900-tallet, og som i sin tur smettet over på deres frender i Norge. Den tradisjonelle norrøne tro og kult var nært knyttet opp til familie, bosted og tradisjonelle levevis, og når disse faktorene radikalt ble endret i de nye settlersamfunnene på den andre siden av Nordsjøen, viste den gamle religionen seg simpelthen ikke å besitte potensiale til å relatere meningsfullt til de nye tenke- og levemønstrene som vikingene møtte der.

Noen tolkningsmessige perspektiver på kontakten mellom Norge og De britiske øyer frem til det 10. århundre

Interrelasjonen mellom de skandinaviske folk og folkegruppene på De britiske øyer og langs nord-vestkystene av det europeiske kontinentet har meget gamle røtter. Arkeologiske utgravninger både i Øst-England og Norge bærer vidnesbyrd om interkulturell kontakt alt fra romersk tid av. Funn av romersk krigsutstyr i norske graver blir nå tolket som tegn på at nordmenn har tjenestegjort som hjelpesoldater - såkalte *auxilarii* - i den romerske hær, mest sannsynlig på De britiske øyer. I øst-engelske graver fra det 5. århundre har man funnet brosjer med norrøn ornamentering. Svært interessant i denne sammenhengen er også den undersøkelsen som arkeologen Per Hernæs nylig har gjort av graver i Rogaland fra det 6. til det 9. århundre. Av i alt ca. 35 undersøkte graver viste det seg at 15 inneholdt hva Hernæs har kalt «kristne indikatorer som kors og andre gjenstander som reflekterte kristen innflytelse. Syv graver ble kategorisert som såkalte «fattige». Klærne til de personene som var lagt i denne siste gravtypen, viste imidlertid at flere av dem var

velstående mennesker, og det faktum at personer av høyere sosial rang lot seg gravlegge uten rikholdigere gravgods, tas som tegn på kristen påvirkning.²

En rekke ulike kilder bærer også vidnesbyrd om at vikingenes skipstrafikk som gikk på kryss og tvers av farvannene i Norsjøen, Skagerak og Østersjøen, økte betydelig i løpet av 700-, 800- og 900-tallet. Vikingenes fartøyer ble forbedret i denne perioden og satt bedre i stand til å tåle Nordsjøens vind- og bølgekrefter.³ Utgravningene i Kaupang i Vestfold⁴, og hålogalandskjøpmannen Ottars berømte besøk ved kong Alfred den stores hoff sist på 800-tallet, er også på ulike måter markerte uttrykk for handelslinjer som må ha vært av stor betydning.⁵

Et svært viktig element i kontakten mellom nordmenn og de ulike folkegruppene på De britiske øyer var naturligvis de mange brutale vikingeangrepene som startet med det velkjente angrepet på klosteret på Lindisfarne i 792/3. I en periode på mer enn 200 år ser det ut til at norske og danske raid har funnet sted som mer eller mindre regulære årlige begivenheter rundt omkring på De britiske øyer.

Imidlertid, det er av avgjørende betydning for å forstå hvorledes interrelasjonsprosessen mellom nordmenn og briter kom til å utvikle seg, og i neste omgang for å forstå den religiøse endringsprosessen, at man legger merke til at *de mer leilighetsvise og kortvarige vikingeangrepene meget raskt gikk over i erobring og kolonisering av land, som igjen førte til mer permanente bosettinger*, og til at den lokale befolkning ble underlagt vikingstyre. Denne koloniseringsprosessen var i en del områder vel i gang allerede tidlig på 800-tallet. Allerede i 1950-årene mente arkeologen Haakon Shetelig å kunne dokumentere at vikinggravene i England omfattet «the burials of men and women in fairly equal numbers». Han er også meget tydelig i sin konklusjon om at disse gravene umulig bare kan sees på som «reminders of the Norsemen's occasional descents upon and battles in the British countries», men må helt avgjort være «left by Norse colonists permanently established on the land».⁶ Flertallet av kvinnene i disse gravene var trolig kommet fra Norge og Danmark sammen med de mannlige vikingene, men noen kan også ha operert på selvstendig basis som handelskvinner.⁷ Man må også regne med at det blant disse kvinnene har vært et innslag av britiske eller irske kvinner som var blitt innlemmet i de norrøne samfunnene som ledd i den tidlige assimilasjonsprosessen.

Et annet trekk ved de norrøne bosettingene på De britiske øyer

som det er verd å legge merke til, er det faktum at de påfallende snart begynte å gravlegge sine døde på den stedege befolkningens kirkegårder. I bosettingene i kyststrøkene omkring Irskesjøen ser dette ut til å ha vært tilfellet allerede hos andre generasjons vikinger. Mest iøyenfallende i denne forbindelse er vikingehøvdingen Olav Kvites vikerike i Dublin midt på 800-tallet. Og som en følge av dette viser det seg at vikingene fra Dublin og andre av de «eldre» koloniene som invaderte Northumbria på 900-tallet, gjennomgående ikke ser ut til å ha fulgt tradisjonell norrøn gravskikk. Det samme gjelder de danske kolonistene som omtrent på samme tid inntok Sentral- og Nord-England, og som for det meste ser ut til å ha vært rekruttert fra Normandie og Bretagne. *De norrøne gravleggingene på kristne kirkegårder ser ut til å representere et overgangsstadium mellom hedensk og kristen gravskikk som auspeiler kristendommens gradvise inntrengning blant norrøne settlere så tidlig som på slutten av 800- og begynnelsen av 900-tallet.*⁸ Generelt kan mye tyde på at de hedenske begravelseritene ikke overlevde første generasjon norrøne kolonister i Irland og England, bortsett fra på noen av øyene hvor vikingepopulasjonen var den alt dominerende. I det hele ser det ut til at tradisjonell norrøn gudsdyrkelse aldri har oppnådd noe skikkelig fotfeste hverken i Irland, på Man eller i England.⁹ Et særlig iøyenfallende uttrykk for den raske religiøse endringsprosessen blant utflyttede vikinger i Storbritania, er den kjente runeinskripsjonen på et av steinkorsene i Kirk Michael på øya Man som sier at en person med det typisk nordiske navnet Gaut «made this cross and all in Man». Shetelig mente at Gaut opererte sist på 800-tallet¹⁰, men bl.a. David Wilson har senere godtgjort at denne og andre korssteiner med tilknytning til vikingesamfunnene bør dateres til tidlig på 900-tallet.¹¹

Det som imidlertid viser seg ut fra disse meget korte observasjonene, er nokså klare konturer av en assimilasjonsprosess som ser ut til å ha blitt utløst allerede ved selve startpunktet for en mer permanent kontakt mellom de to folkegruppene, og at denne meget snart ser ut til å ha utviklet seg til en aktiv interrelasjonsprosess. Naturligvis innebar prosessen også alvorlige spenninger, konflikter og åpen kamp. Kildematerialet er fullt av informasjon om slike elementer. Men konfliktstoffet i kildene må ikke overskygge det faktum at forbindelsene mellom vikinger og de stedege innbyggerne på De britiske øyer i det 9. og 10. århundre i stor grad også bestod i en mere fredelig assimilasjonsprosess. En viktig tendens

synes imidlertid å ha vært tydelig: Selv om vikingenes settlerbosettinger naturligvis kom til å sette preg på levevis og skikker i de samfunnene de bidro til å etablere, ser det ut til at *deres religiøse tro og kultpraksis ikke har latt seg eksportere til områder utenfor Skandinavia utenom de stedene hvor vikingene utgjorde den altoverveiende delen av befolkningen.*

Scenario ved inngangen til 900-tallet

De ulike funnene om vikingesamfunnene på De britiske øyer, som både baserer seg på arkeologi og på dokumenter, gir et scenario på religionsskiftet så tidlig som ved inngangen til 900-tallet som i korthet kan beskrives slik:

1) På De britiske øyer, i Irland og langs kystene av Nord-Frankrike fantes det etablerte vikingebosettinger og -samfunn. Menneskene i disse samfunnene ser ut til å ha befunnet seg på god vei i sin overgang fra norrøn til kristen religion, og assimilasjonsprosessen med den stedegne befolkning synes å ha vært i god gjenge. Noen av disse samfunnene ser endatil ut til å ha vært sterke nok, dersom vi kan feste lit til hva Snorre skriver i sin Harald Hårfagesaga, til å utgjøre en trusel mot befolkningen på Vestlandet ved at de dro på vikingeferd østover og plyndret disse områdene langs den norske vestlandskysten i sommerhalvåret.¹²

2) Forbindelsene mellom vikingenes hjemmesamfunn i Norge og Danmark og settlersamfunnene i utlandet ser ut til å ha vært meget tette, og i økning. Skipstrafikken som gikk på kryss og tvers i Nordsjøfarvannene, synes også å ha omfattet alle samfunnsklasser - menn og kvinner, treller, handelsmenn og -kvinner samt konger, høvdinge og deres mannskap, soldater og tjenestefolk.

3) Uhyre sparsomt med skriftlig informasjon finnes om samfunnet i Norge før inngangen til 900-tallet, og særlig ikke om fremmed innflytelse på dette samfunnet. De arkeologiske funnene fra Rogaland, som vi har referert til ovenfor, bevitner imidlertid at fremmede impulser, brakt inn enten av nordmenn som for en tid hadde oppholdt seg i utlandet, eller av utlendinger som har kommet til Norge, har gjort seg gjeldende i det minste i de sydvestre kystområdene allerede på dette tidlige stadiet.

Wessex-kongedømmet og dets særlige strategi

Det brede nettverket av norske oversjøiske forbindelseslinjer som vi har forsøkt å skissere her, fortsatte og ble sterkere også i løpet av

det tiende århundret. Men innen dette generelle bildet kommer nå en særskilt kanal for kristen innflytelse på Norge til syne. Og utgangspunktet for denne kanalen er *ikke* å finne i noen av de nevnte vikingestyrte samfunnene, men i kongedømmet Wessex med sine underlagte og assosierte områder. På denne tiden var dette faktisk den eneste politiske enhet på De britiske øyer som hadde holdt stand mot vikingenes overherredømme. Det faktum at en av de norske kongene, og endatil en som skulle komme til å regjere forholdsvis lenge, ble oppfostret ved en av wessexkongenes hoff, fremstår som en helt enestående begivenhet i norsk historie.

Det er ikke mulig her å gi en detaljert vurdering av de ulike dateringsteoriene som er fremsatt for å tidfeste Håkon den godes liv og kongsgjerning.¹³ En helt eksakt datering er heller ikke så avgjørende for temaet i denne artikkelen. Men de grunnleggende historiske elementene er viktige, og disse innebærer at Håkon, Harald Hårfagres yngste sønn, i en alder av omkring 10 år ble brakt til kong Adelsteins hoff, og at han oppholdt seg der i perioden ca. 925 - 935. Deretter vendte han tilbake til Norge, ble konge, og regjerte i over 25 år, d.v.s. fra 935 til 961/62. Kong Håkons nære kontakt med Wessex-riket og hans styre i Norge er meget viktige som plattform for et særskilt misjonsinitiativ fra Wessex til Norge som utviklet seg til et organisert foretagende, og som med noen avbrudd skulle komme til å vare i henimot 130 år. For å forstå Håkons virksomhet i Norge, kan det være nyttig å se nærmere på noen av de trekk som kjennetegnet Wessex-kongedømmet på kong Adelsteins tid.

Wessex-kongedømmet under kong Adelstein

På kong Adelsteins tid utgjorde kongedømmet Wessex i det sydlige England et viktig diplomatisk sentrum med forbindelseslinjer i mange retninger, mot kontinentet og altså også med Harald Hårfagre, den første konge over et forenet Norge. De diplomatiske relasjonene ble ivaretatt gjennom overenskomster med andre fyrster og konger, ved utveksling av gaver, ved at man giftet bort døtre eller søstre til hverandre, eller ved å invitere allierte fyrster til å sende sine sønner for å bli oppfostret ved hverandres hoff. Håkons oppfostring hos Adelstein foregikk således i en gruppe av unge prinser fra ulike steder. Sammen med Håkon var f. eks. Ludvig, sønn av Karl den enfoldige, Alan, greve av Bretagne, og to av Adelsteins egne yngre brødre som senere skulle etterfølge ham på tronen.¹⁴

En annen viktig side ved Adelsteins styre var hans initiativ for å

bedre organiseringen av landets administrasjon, noe som særlig kom til uttrykk ved organiseringen av de såkalte *witenagemot*, dvs. særlige rådsforsamlinger hvor rikets høvdinger og biskopene deltok. Det er av interesse å konstatere at noen av Adelsteins høvdinger bar norrøne navn.

Et tredje trekk å merke seg er Adelsteins ambulerende hoff. Dette var på ingen måte noe særegent for ham, men i vår sammenheng gir dette grunn til å anta at Håkon og de andre foster-prinsene rimeligvis må ha blitt brakt rundt omkring til forskjellige steder i riket. På denne måten må de etter all sannsynlighet også ha besøkt det gamle og berømte Glastonbury-klosteret i grevskapet Somerset.

Noen av de geistlige personene som oppholdt seg ved Adelsteins hoff mens Håkon den gode var der, skulle senere i århundret komme til å inneha viktige roller i kirkens videre utvikling. Den berømte Dunstan, abbed i Glastonbury 939 - 956 og erkebiskop av Canterbury 956 - 988, kom til hoffet i 926. Også Ethelwold, en sentral person i 900-tallets kirkelige fornyelsesbevegelse, var knyttet til hoffet i denne tiden. Det er neppe mulig å forestille seg at den unge norske prinsen ikke har vært en bekjent av disse to geistlige.¹⁵

Kong Adelstein var også en tapper og dyktig kriger som utkjempet en rekke slag. Fridtjov Birkeli, som på en meget fortjenstfull måte har fokusert på den betydning Adelsteins innflytelse på Håkon hadde for kristningsprosessen i Norge¹⁶, har etter vår mening en tendens til å tegne et bilde av både Adelstein og fostersønnen som for fredelige og fromme. Da Håkon vendte tilbake til Norge, tok han del i mange slag, ikke bare for å rydde tronrivaler av veien, men også for å berike seg ved plyndringstokter langs Gøtakysten.

Det siste punkt vi vil notere her, er den sterke ekspansive kraft som preget den angel-saksiske kristendommen. På Adelsteins tid hadde tradisjonen med å sende misjonærer til andre deler av Europa pågått i et par hundre år og innbefattet navn som Willibrord, Bonifacius, Lull, Willihad, Alcuin og flere. Initiativene til misjon mot Norge utgjør således en naturlig fortsettelse av denne tradisjonen.

Håkons misjonsbiskop

Kirkehistorikere har lenge kjent til William av Malmesburys liste med 10 Glastonbury-munker som endte opp som biskoper, og som levde på kong Edgars tid (958 - 975).¹⁷ D. Whitelock og F. Birkeli har sannsynliggjort at kun de fem første navnene hører med til den

originale listen.¹⁸ Nummer fire på denne listen er omtalt som *Sigefridus norwegensis episcopus*. Hva de øvrige fire angår, ble to biskoper i Wells, en i Crediton og en i Winchester. Etersom alle disse fem kom fra Glastonbury, må de etter all sannsynlighet ha vært munk i klosteret mens Dunstan var abbed.

Det skulle være all grunn til å gå ut fra at Sigefridus norwegensis episcopus på William av Malmesburys liste er identisk med den biskopen som Håkon den gode, etter en tid som konge i Norge, sendte bud etter i England. Opplysninger om dette finnes i sagaene både hos Snorre og Ágrip. Snorre skriver at Håkon «sendte bud til England etter en biskop og noen andre prester, og da han kom hjem til Norge, gjorde kong Håkon det kjent at han ville by kristendom over hele landet». Ágrip hevder at Håkon «bygde nokre kyrkjer i Noreg og sette lærde menn til».¹⁹

Ved siden av disse innbyrdes uavhengige engelske og norske kildene, bekrefter også Adam av Bremen det samme ved å nevne at Norge allerede før Olav Tryggvasons regjeringstid hadde mottatt en biskop og misjonærer fra England.²⁰

Dersom man tar Håkons oppvekst og oppdragelse i betraktning, hans tilstedeværelse i gruppen av foster-prinser på den tiden da Dunstan tjente ved Adelsteins hoff, og hans sannsynlige bekjentskap og muligens også vennskap med ham, er det bare mer enn naturlig at han senere sendte bud til sin gamle venn, som nå var blitt abbed i Glastonbury-klosteret, etter en munk som kunne bistå ham i hans tiltak for å kristne nordmennene og bygge opp en kristen kirke i vikingenes hjemland.

Bildet av Håkon slik det er tegnet i sagaen

Imidlertid, hvorledes kan et slikt bilde av Håkon den gode som misjonskonge avveies mot det bildet sagaen gir av ham?

Sagaenes beskrivelse av Håkon den gode som konge i Norge, og i særdeleshet av hans rolle på det religiøse området, er full av kontraster. Alle ser ut til å være enige om hans kristne oppdragelse i England, om at han var en god konge, elsket av folket sitt, og at han forbedret sjøforsvaret - leidangen - og rettsvesenet. Men de varierer betydelig i sin beskrivelse av hans religiøse mål og handlinger. Selv om sagalitteraturen som helhet er en sen kilde, nedtegnet 200 - 300 år etter Håkons regjeringstid og som sådan meget usikker m.h.t. historisk troverdighet, er det likevel av verdi i denne sammenhengen kort å sammenholde hva de ulike sagaene i hovedsak sier om ham.

Det vil da være naturlig å begynne med den eneste overleverte skriftlige kilde som skriver seg fra Håkons tid, nemlig kvadet *Håkonarmål*.²¹ Kvadet er diktet av Håkons egen skald, Øyvind Finnson Skaldaspille, like etter slaget ved Fitjar hvor Håkon ble dødelig såret og døde noen få dager etter. Om Håkons endelikt sier skalden at Håkon gikk til de heidne guder, dvs. skalden erklærer for allverden at den elskede og høyt ærede kongen endte opp der hvor alle ærede konger i henhold til norrøn tro skulle ende, i Valhall.

Imidlertid, det er interessant å merke at skalden også uttaler at Odin var vred på Håkon, men at han lot seg blidgjøre av det faktum at Håkon hadde beskyttet hovene. Det ville vært nyttig om vi hadde fått vite nærmere hvorfor Odin ifølge skalden var sint på Håkon. Kunne det ha sammenheng med Håkons virke for å fremme kristendommen? Og hvorfor finner skalden det nødvendig å poengtere at Håkon vernet hovene, noe som ville være den største selvfølge dersom han var en vanlig hedensk konge? Spørsmålet blir derfor, har vi i Skaldaspilles kvad her en indirekte indikasjon på at Håkon ikke var en ordinær norrøn konge? Det forhold at Skaldaspille også anvender ordet *heidin*, er også et tegn på at ordparet kristen - hedensk allerede var velkjent og i bruk blant folk i Norge på denne tiden.

Flateyrbok og sagaen til *Theodoricus monachus* (Tjodrek munk) uttaler seg meget kortfattet om Håkon. *Flateyrbok* uttaler bare kort og kategorisk at Håkon var *kristinn*. *Theodoricus* gir ingen informasjon overhodet om Håkons tro og gjøremål på det religiøse området.²²

Historia norvegiae beskriver Håkon i krasse og kritiske ordelag:

Han som var oppfostra på skyldig vis av den kristelege kongen i England, kom ut i slik villfaring så han med ei usæl forbyting valde det forgjengelege riket framfor det ævelege og i omsuta for å halde på æra (syrgjeleg å seia) gjorde seg til ein fråfallen, bøygde seg under avgudstrældom og tente gudar, ikkje Gud.²³

Men også *Historia norvegiae* innrømmer at Håkon, bedre enn sine forgjengere, vernet om lov og tingvedtak, og at dette gjorde ham populær både hos høvdingene og blant allmuen.

Ågrips saga gir en mer detaljert og nyansert beretning om Håkon den gode.²⁴ Først fremholder han at «Håkon sjølv var kristen, men hadde ei heiden kone, og han veik mykje av frå kristendomen

for hennar skuld og for å tekkjest landslyden». Så langt er Ágrips versjon på linje med *Historia norvegiae*, og kanskje også med *Håkonarmål*. Men etter å ha sagt dette, går Ágrip videre med å liste opp en rekke trekk som tyder på det motsatte, nemlig at Håkon tvert imot fastholdt sin kristendom etter at han ble norsk konge. Blant annet sier Ágrip at han holdt søndagshelg og overholdt fredagsfasten, videre at han flyttet feiringen av den norrøne julen til tidspunktet for den kristne julefeiringen, og at han, som alt nevnt, sendte bud etter prester fra England. Ágrip fremholder også at mange mennesker vendte seg til kristendommen i løpet av Håkons regjeringstid fordi han var så godt likt. Da han etter slaget ved Fitjar skjønnte at han skulle dø, tilbød vennene hans å føre legemet hans til England og gravlegge ham i en kirke. Men han skal ha avslått dette med følgende ord: «Eg er ikkje verd det. Som heidne menn levde eg i mangt, difor skal de og jorda meg som heidne menn. Sidan vonar eg meir miskunn av Gud sjølv enn eg er verd.»

Det er naturligvis problematisk å feste for stor tillit til en sen kilde som Ágrip. Men det er av interesse å merke seg at den synes å kunne stemme godt overens med *Håkonarmåls* versjon. Om det skulle finnes en historisk grunn under vennenes tilbud til den døende kongen, kan det vanskelig ses på som noe annet enn en bekreftelse på at de visste hvor kongen deres, når alt kom til alt, følte at han hørte til. Og hvis det er tilfellet at Håkon holdt søndagshelg og fredagsfaste, må dette ha blitt lagt merke til som en iøyenfallende og trolig også en provoserende utfordring av tradisjonell adferd og kultus. Om disse tingene innebar en risiko for den unge kongen i en situasjon hvor han måtte kjempe for kongemakten, avhenger av spørsmålet om hvorvidt grunnen blant folk i Norge allerede kan ha vært beredt for den type nye handlinger fra en ny konge.

Ser vi så på *Snorre*,²⁵ følger han i store trekk Ágrip. Men Snorre legger til at Håkon, da han kom til Trøndelag, forholdt seg til sin kristne tro på *lønnlig* vis. Hvorledes dette foregikk i praksis, er levende berettet i Snorres gjengivelse av Håkons møte med trønderhøvdingene, da han bare lot som om han deltok i blotet. Denne liksom-forestillingen var satt i scene av Sigurd Ladejarl som en form for et kompromiss, hvor hverken kongens kristne tro eller trøndernes hedenske kult ble krenket på utilbørlig vis.

Snorre rapporterer også at folk brente tre av de kirkene Håkon hadde bygd der, og at de drepte tre av prestene han hadde innsatt. I det hele gir Snorre inntrykk av at alle de dramatiske begivenhe-

tene hvor religiøse forhold var involvert, fant sted i Trøndelag. Langs kystene lengre syd ser det ut til at de nye religiøse skikkene har vært tolerert. *Innebærer dette at den reelle frontlinjen i norske kyststrøk mellom kristendom og bedendom, dvs. grensen mellom de områder hvor kristendommen var tolerert og de hvor den ikke var det, på Håkons tid gikk et eller annet sted på Møre-kysten?*

Dersom vi sammenholder denne informasjonen med hva vi allerede har påvist om trafikken over Nordsjøen og assimilasjonen mellom vikinger og den stedegne befolkningen i deler av Storbritania på 800- og 900-tallet, skulle det være god grunn til å antyde at grunnen langs norskekysten opp mot Trøndelag allerede var vel preparert for et religionsskifte da Håkon den gode ble konge. Hans eget styre bidro trolig også til å aksellerere denne prosessen. Vi har allerede nevnt at det må ha vært svært så naturlig for Håkon å sende bud etter geistlig personell til hans gamle kjenning Dunstan, abbed i Glastonbury, og til kong Eadred, en av hans egne fosterfeller fra tiden i Wessex. Men dette må også sett fra Dunstans og Eadreds side ha fortonet seg som en gyllen anledning for dem til å fremme noen av sine mål, for Eadred til å redusere truselen fra plyndrende vikinger, og for Dunstan til å inkludere dem i den kristne verdenskirken.

Arkeologiske funn fra 900-tallet

I de seneste årene er det gjort arkeologiske funn som sterkt bidrar til å bekrefte de ovenstående observasjonene. Utgravningene på den såkalte Clemens-kirkegården i gamlebyen i Oslo har avdekket en kristen gravplass fra de siste par ti-årene av 900-tallet. Enda tidligere dateres en kirkegård på Veøy i Romsdal, hvor arkeologen Brit Solli hevder å ha sannsynliggjort å ha funnet en kirkegård som skriver seg tilbake til omkring 950.²⁶ I så fall befinner vi oss midt i Håkon den godes regjeringstid, og vi står overfor en situasjon hvor arkeologiske funn samstemmer godt med Snorres ord om trønderne som på hans tid seilte sør til Møre og drepte tre prester og brente tre kirker.

Videreføringen av kontaktlinjen med Wessex - Jon Sigurd og Grimkell

Også Håkons etterfølgere opprettholdt kontaktene med De britiske øyer, men under Eiriksønnenes regjering og under Håkon Ladejarl ser det ut til at forbindelseslinjene mer har vært rettet mot de norrøne settlersamfunnene og mot Danmark enn mot Wessex.

Noen av prestene som kom til Norge sammen med biskop Sigefridus, kan imidlertid ha fortsatt sin virksomhet i Norge i tiden etter Håkons død.

Men henimot slutten av århundret ble linjen til miljøet i Wessex fornyet. Fire personer utmerker seg som de avgjørende leddene i den lenken som formet den videre kontakten, nemlig de to Olavkongene, *Olav Tryggvason* og *Olav Haraldson*, og deres respektive biskoper, *Jon Sigurd* og *Grimkell*.

Det finnes godt belegg både i norske og engelske kilder for at *Olav Tryggvason* hadde antatt kristen tro før han ble innsatt som konge i Norge i 995, og at hans kontakt med Wessex var avgjørende for dette. Norske kilder konsentrerer oppmerksomheten mot Olavs kontakt med en vismann på Scilly-øyene, mens britiske kilder beretter at han oppholdt seg en tid i London, Canterbury og Winchester, og at han i denne perioden ble konfirmert, til og med med kong Æthelred som fadder, og at han i denne perioden mottok opplæring i kristen tro og sed.²⁷ De norske kildene er nokså samstemmige i å hevde at Olav brakte en biskop og prester med seg fra England ved sin tilbakekomst til Norge i 995. I kildene er denne biskopen vekselvis omtalt som *Jon* og *Sigurd*, mens Adam av Bremen kaller ham *Johannes*.

På samme måte som Olav Tryggvason hadde også *Olav Haraldson* bakgrunn som vikingehøvding i Normandie og England. Blant annet deltok han i erobringen av Canterbury i 1012 som en av danehøvdingen Torkel den Høyets menn. Ved denne begivenheten har Olav trolig vært vitne til mordet på erkebiskop Ælfheah. Deretter slo han seg i lag med engelskmennene, og både Torkel og Olav støttet så kong Æthelred i hans kamp mot danekongen Svein i 1013.²⁸ Ifølge *Gammelnorsk homilieboek* «begynte Olav å tro på Gud i England, og i byen Rouen ble han døpt».²⁹ Da han vendte tilbake til Norge for å overta tronen, hadde han med seg ikke mindre enn fire biskoper, og i tillegg prester og lege medhjelpere.³⁰ Navnene på biskopene var Grimkell, Bernard, Rodolv og Sigfrid. Ifølge *Theodoricus monachus* var Grimkell «brorson åt bisp Sigurd, som Olav Trygveson hadde havt med frå England».³¹

Det som i det minste ser ut til å kunne utledes fra disse observasjonene, er at de ledende geistlige kretsene i Wessex, så snart anledningen bød seg, har vært mer enn rede til å ta opp igjen misjonsvirksomheten mot Norge fra Håkon den godes dager. Ingen av de to Olavene oppholdt seg særlig lenge i Wessex. Ikke desto mindre var de begge vel utstyrt med biskoper og prester fra nettopp dette

kongedømmet da de vendte tilbake til Norge for å bli konger. Man mangler fremdeles kilder som eksplisitt refererer til at geistligheten eller hoffet i Wessex har arbeidet ut fra en planlagt strategi for Norges kristning. Men det faktum at det ovenfor nevnte antallet biskoper var rede til å ta fatt på en slik utfordring på så kort varsel, kan tolkes som en indikasjon på at slike planer har foreligget i disse ledende gruppene i Wessex-samfunnet. Hva angår de nevnte slektsforbindelsene mellom Sigurd og Grimkell, kan vi tilføye at Grimkells nevø, Asgaut, ble biskop i Oslo ved midten av 1000-tallet.

Betydningen av Sigurds og Grimkells innsats for kristningsprosessen videre fremgang og for konsolideringen av en organisert kirke i Norge, er allment anerkjent. Sigurd ledsaget sin konge på dennes reiser til ulike steder omkring i hans vidstrakte rike i løpet av hans fem hektiske regjeringsår, og gav ham aktiv støtte i hans forehavender. Grimkell gjorde det samme under Olav Haraldsons regjering. Blant annet spilte han en meget avgjørende rolle ved det såkalte Mostratinget i 1024 hvor grunnlaget for kristenretten, som senere skulle bli vedtatt på de regionale tingene, ble lagt. Men fremfor alt er Grimkells sentrale rolle i norsk kirkehistorie knyttet til hans gjerning i tiden like etter Olav Haraldsons død på Stiklestad i 1030. Ifølge Snorre synes ryktene om at det skjedde underlige ting ved Olavs grav, å ha dukket opp helt spontant. Grimkells avgjørende innsats bestod i at han hadde en førende hånd med i det å lede den sterke folkereligøse massebevegelsen disse hendelsene utløste, over i en organisert kirkelig helgenkult som etterhvert skulle gjøre den hellige Olav til Nordens største helgen.

Konkluderende merknader

Dersom vi så, på bakgrunn av de observasjoner som er redegjort for i det foregående, griper tilbake til denne artikkelens hovedspørsmål om Norge var et kristent land ved forrige årtusensskifte, vil en første konklusjon være at et slikt spørsmål uten presiserende tillegg ikke kan besvares med noe entydig ja eller nei. Hva menes med et kristent land: – Et land hvor alle er døpt? – Et land med kristen lovgivning? – Et land hvor alle eller de fleste har en kristen tro eller følger kristen sed? Å foreta noen slags «barometermåling» av kristendommens stilling i Norge ved forrige årtusensskifte har slik sett liten hensikt så lenge målestokken ikke er presist angitt.

Men, det som *er* mulig, er å peke ut noen historiske fakta som satt opp ved siden av hverandre bidrar til å tegne et, om enn på

langt nær komplett, helhetsbilde av situasjonen. Dette helhetsbildet, slik det avtegnet seg omkring år 1000, inneholder bl.a. følgende elementer:

I mer enn to sekler hadde norske menn og kvinner kommunisert med kristne samfunn på De britiske øyer og langs kystene av det européiske fastland, ved handel, røvertokt, utvandring og sosial assimilasjon. Utflyttede nordmenn ble gjerne kristne i andre generasjon.

Omkring år 950 opphørte norrøn gravskikk langs kystene av Rogaland. Omtrent samtidig ble folk i Romsdal gravlagt på en organisert kristen kirkegård på Veøy, og et par årtier senere på en tilsvarende kirkegård i Viken.

Geistlig personell fra utlandet har virket i Norge i alle fall fra omkring år 950. Fra Tyskland virket slike utsendinger i Viken, og fra Wessex-riket i England har geistlige miljøer stått for en reglerett misjonsstrategi vis-à-vis Norge.

Fra og med Håkon den gode har Norge hatt en ubrudt suksessjon av dømte konger og jarler. Særlig representantene fra Hårfagreætten var aktive for å fremme kristendommen.

Kristenbolkene i de gamle lagrettene kan ikke dokumenteres å gå tilbake til før Olav Haraldson, men man kan vanskelig tenke seg at Håkon den gode kunne innføre de ovenfor nevnte kristenskikkene uten tingenes godkjenning.

Kristendommens allmenne aksept omkring år 1000 ser ut til å være utbredt i kystområdene fra Viken til Nordmøre, samt til Olav Tryggvasons egen kaupang i Nidaros. I de indre østlandsstrøkene derimot ser det ut til at religionsskiftet primært hører 1000-tallet til. Snorres skildring av Olav Haraldsons møte med Dale-Gudbrand er i så måte illustrativt. Men denne begivenheten, om den skulle ha en historisk kjerne, må i så fall innplasseres i nærheten av *slutten på slutten* på det norske religionsskiftet.

Noter

1. P.L. Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, NY 1969; R. Jackson, «Religious Education and the Arts of Interpretation», i D. Starkings (red.), *Religion and the Arts in Education*, London 1993, ss. 157-66.
2. P. Hernæs, «Tidlige kristne impulser i Rogalands vikingtid», i *Frå Haug ok Heiðni* (1994) No 1, ss. 17-22.
3. B. Myhre, «The beginning of the Viking Age : Some Current Archaeological Problems», i *Viking Revaluation : Viking Society Centenary Symposium 14-*

- 15 May 1992, London 1993 ss. 182-205 + fig. 1-11.
4. C. Blindheim/R.L. Tollnes, *Kaupang: Vikingenes handelsplass*, Oslo 1972; C. Blindheim, «A Collection of Celtic(?) Bronze Objects found at Kaupang (Skiringssal), Vestfold, Norway», i *Proceedings of the seventh Viking Congress Dublin Aug 1973*, Dublin 1976 ss. 9-27.
 5. J. Hines, *The Scandinavian Character of Anglican England in the pre-Viking Period*, BAR 124(1984).
 6. H. Shetelig, «The Viking Graves», i *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*, red. H. Shetelig, Vol. VI, Oslo 1954 s. 68.
 7. A. Stalsberg har lagt frem dokumentasjon som viser at vikingkvinner opererte som handelskvinner på selvstendig basis. A. Stalsberg, «Women as Actors in North European Viking Age Trade», i *Social Approaches to Viking Studies*, red. R. Samson, Glasgow 1991 ss. 75-83.
 8. H. Shetelig, 1954 ss. 86,96.
 9. F.M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, Oxford 1947 ss. 499f.
 10. P.M.C. Kermode, *Manx Crosses*, London 1907; H. Shetelig, «The Norse Style of Ornamentation in the Viking Settlements», i *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*, red. H. Shetelig, Vol. VI, Oslo 1954 ss. 125-127.
 11. D.M. Wilson and O. Klindt-Jensen, *Viking Art*, 2nd ed. London 1980; D.M. Wilson and P.G. Foote, *The Viking Achievement*, London 1970/1980; D.M. Wilson and G. Bersu, *Three Viking Graves in the Isle of Man*, London 1966 (The Society for Mediaeval Archaeology. Monograph Series 1); D.M. Wilson, «The Art of the Manx Crosses», i *The Viking Age in the Isle of Man*, red. C. Fell et al., Ninth Viking Congress Publications, London 1983. Om utviklingen i Skottland se B. Crawford, *Scandinavian Scotland*, Leicester 1987.
 12. Snorre Sturluson, *Norges kongesagaer*, Vol. 1, Oslo 1979 s. 63.
 13. O. Einarsdóttir, «Studier i Kronologisk Metode i Tidlig Islandsk Historiskrivning», *Bibliotheca Historica Lundensis XIII*, Lund 1964; «Datering av Harald Hårfagres Død», HT 47(1968).
 14. T. Jørgensen, *Fra Wessex til Vestlandet: Om kristningen av Norge i tidlig middelalder*, Stavanger 1990 s. 9.
 15. P. Ashdown, *Dunstan: a millennial handbook*, Baltonsborough 1987.
 16. F. Birkeli, *Norge møter kristendommen: Fra vikingtiden til ca. 1050*, Oslo 1979.
 17. William of Malmesbury, «De Antiquitate Glastoniensis Ecclesiae», *Gesta Pontificum*, red. N.E.S.A., London 1870.
 18. D. Whitelock, *The Beginnings of English Society*, London 1952; F. Birkeli, *Norge møter kristendommen...*, Oslo 1979; *Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge*, red. T. Jørgensen, Oslo 1995.
 19. Snorre Sturluson, Vol 1, 1979 s. 87; *Ågrip or Norges kongesoger*. Overs. av G. Indrebø, *Norrøne bokverk 32*, Oslo 1973 s. 25.
 20. Adam av Bremen, *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*. Fra latin ved B. Tosterud Danielsen og A.K. Frihagen, Oslo 1993 ss. 89, 102, 106, 213.
 21. Snorre Sturluson, Vol. 1, 1979 ss. 101-104.
 22. Tjodrek munk, *Soga um dei gamle norske kongane*. Overs. av E. Skard, *Norrøne bokverk 29*, Oslo 1932 ss. 14f.
 23. «Norges historie», *Den eldste Noregs-historia*. Overs. av H. Koht, *Norrøne*

- bokverk 19, Oslo 1950 s. 37.
24. *Ágrip ...*, 1973 ss. 23-29.
 25. Snorre Sturluson, Vol. 1, 1979 ss. 79-104.
 26. B. Solli, *Narratives of Veøy: An investigation into the poetics and scientifics of archaeology*, dr. art. dissertation, Univ. of Oslo, 1993, og «Narratives of Encountering Religions: On the Christianization of the Norse around AD 900-1000», i *Norw. Arch. Rev.*, 29(1996)105f.
 27. *The Anglo-Saxon Chronicle*. Transl. by G.N. Garmonsway, London 1953/1986 ss. 126-129; Tjodrek munk, 1932 s. 18; *Ágrip*, 1973 ss. 40f; Snorre Sturluson, Vol. 1, 1979 ss. 143-146; Odd munk Snorresson, *Soga om Olav Tryggvason*. Overs. av M. Rindal, *Norrøne bokverk* 46, Oslo 1977 ss. 46f.
 28. N. Ashdown, *English and Norse Documents*, London 1930 ss. 293f.
 29. *Gammelnorsk bomliebok*. Overs. av A. Salvesen, Oslo 1971 s. 141. Til spørsmålet om hvor Olav ble døpt, se *Tjodrek munk*, 1932 s. 25.
 30. Adam av Bremen, 1993, ss. 89, 102, 106, 213.
 31. *Tjodrek munk*, 1932 s. 42.

Torstein Jørgensen, f. 1951, cand. theol. MHS/MF 1976, praktisk-teologisk eksamen 1977, dr. theol. TF/UiO 1988. Res.kap. Barbu 1978-80. Fra 1980 tilknyttet MHS i ulike stillinger, professor i kirke- og misjonshistorie fra 1991. Disputerte på avhandlingen, *Contact and Conflict: Norwegian Missionaries, the Zulu Kingdom and the Gospel 1850-73*, Oslo 1990. Hovedredaktør og medforfatter til *I tro og tjeneste: Det Norske Misjonsselskap 1842-1992*, I-II, Stavanger 1992. Har dessuten publisert flere bøker med tema fra norsk middelalder, hvorav den siste er: *Brev til Paven: Norske forbindelser med Den bellige stol i senmiddelalderen*, Stavanger 1999.

Was Norway a Christian country at the last turn of millennium?

The author raises the question as to whether it is historically correct to call Norway a Christian country at the time of the turn of the millennium in 1000 AD. By an analysis of archaeological findings and different sorts of historical texts the author gives a presentation of the christianization of Norway as a long and multifarious process covering a time-span of 200-250 years. Especially the Viking contact with the British Isles appears to be an important line in this process. The article concludes that the famous arrival of King Olav Tryggvason in Moster in 995, and the battle of King Olav Haraldson at Stiklestad in 1030, have their importance more as symbolic events for later times, than as crucial historical events for the historical christianization process.